

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

R. P. Ioannis Azorii Lorcitani, Societatis Iesv Presbyteri Theologi, Institvtiones Morales

In Qvibus Vnivers[a]e Qvaestiones ad Conscientiam recte aut prauè
factorum pertinentes, breuiter tractantur

Azor, Juan

Coloniae Agrippinae, 1602

63. Leges duodecim Tabularum.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14077

illud hostile, & abominandum sit, Nam & frater Romulus Remus occisus traditur ob id, quod muros transcendere voluerit. Sic ille Plutarchus in *Questionibus Romanis*, q. 7. quærit cur omnem murum sacrum habent, portas non item? An vera est Varronis sententia, muros propterea sacros habendos, vt pro ijs ciues pugnent, & mortis periculo se committant? Portæ verò sacræ esse non possunt, quia per eas, & alia necessaria, & caduera, & stercorea efferruntur. Sed melius Pomponius Muri, inquit, sacri existimantur, quia hostium est muros transcendere; & per muros in urbem intrare: Ciuium verò est per portas ingredi & egredi. Item, muri sunt urbium propugnacula ad custodiam eorum; ac proinde intacti esse debent; Portæ verò sunt ad ingrediendum, & egrediendum.

Legis xiiij. & xiiij. apud Dion. lib. 2. testimonium extat: Mulierem legitime nuptam voluerunt sacræ leges, ita cum viro conuenire, vt particeps esset possessionum; & sacrorum omnium. Legitimas nuptias antiqui Romani Farra cia vocabant, quia coniuges eodem farre vescerentur. Et paulo post: Mulieres nuptæ non habebant, quo se alio verterent, quia lex cogebat uxorem mariti se accommodare moribus, & virum sic uxorem habere, vt rem sibi necessariam putaret. vxor enim pudica, & marito semper obsequens: æquæ ac ille, domus est domina, in mariti defuncti bona succedit vt hæres, sicut parentis filia, ex affe quidem, si is liberis carens ac intestatus decedat; quod si prolem habeat, ex æquo cum liberis.

xv. Legis sic meminit Dionysius lib. 2. Si aliquid contra pudicitiam peccasset mulier, pœnam luebat ex mariti laci arbitrio: de quo crimine vna cum eo cognati cognoscebant.

xvj. Legis sic idem meminit Auctor. libro 2. Damnauit Romulus in mulieribus, & adulterium, & violentiam. Si deprehensa vxor vinum bibisset, vt adultera puniebatur. Valerius Maximus lib. 2. cap. 2. Vini vsus, inquit, olim Romanis feminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximum à Libero patre intemperantia gradus ad inconcessam venerem esse consuevit. Plinius lib. 14. cap. 13. Non licebat vinum foeminis Romæ bibere. Inuenimus inter exempla, Egnatij Mecennij vxorem, quod vinum bibisset è dolio, interfectam fuisse à marito, eumque cædis à Romulo absolutum. Agellius lib. 10. cap. 23. adducit M. Catonis orationem de dote, in qua erat scriptum, in adulterio vxores deprehensas ius fuisse maritis necare, & ex eadem oratione subiungit. Si quid peruerse, retræque factum est à muliere, mulctatur, si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecerit, condemnatur. Fabius Pictor in Annalibus suis scripsit Matronam, quod loculos, in quibus erant claues vinarie cellæ resignauisset, à suis inedia mori coactam.

xvij. Legis testimonium etiam extat apud Dionysium: nam Libro secundo scribit, Romulum potestatem patri dedisse in filium, idque toto vitæ tempore, siue in carcerem eum mittendi, siue flagris cædendi, siue victum ablegandi ad opera rustica, siue necandi, etiam si filius traheret Rempublicam; & gereret magistratus maiores. Immo dedit potestatem eum vendendi e-

tiam ter, si primo, aut secundo venditus rediret: quæ lex tametsi iniqua esse videretur, tamen filios in officio continebat, & cogebat esse parentibus obsequentes.

xviii. Legis etiam meminit idem Dionysius libro secundo, cum ait: Quicquid esset masculinum, & è filiabus primogenita, educari voluit nullam prolem necari permisit minorem triennio; nisi forte si quid mutilum, vel aliqui prodigiosum esset: tales enim foetus exponi à parentibus nõ vetuit, sed indicatos prius quinq; vicinis proximis, si illis quoque exponendos esse visum fuisset. Contra hanc legem committentium, præter alias multas, etiam dimidium bonorum addixit ærario.

xix. Lex sumpta est ex Plutarcho in Romulo, vbi legitur; Leges etiam quasdam tulit Romulus, inter quas vehementis est illa, qua mulieri maritum relinquendi potestas adimitur; viro autem repudiandi uxorem coacturæ, si veneficio circa prolem vsa fuisset, aut alienam clam pro sua supposuisset, aut adulterium commisisset: si qui alia de causa repudiasset uxorem, eam bona partium vxoris cedentem, partim Cereri sacra forent.

xx. Est eadem; quæ vndeçima, de qua iam dixi.

De xi. Lege sic Dionysius libro secundo. Commendauit Romulus plebem Patriiij, optione cuique à vulgo data, vt quem vellet, patronum sibi deligeret. Et Plutarchus in Romulo. Romulus, inquit, potentiores à vulgo se iunxit, Patronos eos appellans, vulgus autem clientes: eaque mirificam benevolentiam mutuo excitaui, & eam iura inuicem magni ponderis consecuta sunt.

De xxij. & xxij. sic est apud Dionysium libro secundo. Statuit Romulus, vt Rex de iniurijs grauioribus causas ipse decerneret, Senatus leues permitteret.

xxiii. Legis meminit Macrobius libro primo Saturnaliorum cap. 12.

Mihi videtur incertum, an hæ leges scriptæ fuerint eo tempore, quo Reges Rempublicam tenebant: nam Latini sermonis stylus cum illis temporibus antiquissimis non videtur admodum conuenire. Fortasse tunc vsu, & consuetudine, & mandato ac iussu Regum verbis, nõ scriptis tradito seruabatur, quod in his legibus continetur: ita vt postea scriptæ sint leges, vel quod verisimilius puto, hæ leges coniectura quadam sumptæ sunt ex aliquibus Dionysij Halicarnasensei, Plutarchij, Liiij, Ciceronis & aliorum scriptorum locis, quos adscripsi.

Cap. LXIII.

Leges XII Tabularum.

Leges xij. Tabularum Cicero plurimum commendauit; quare cum sex libros De optimo genere Reipublicæ scripsisset, & animaduertisset Platonem de Republica, & de legibus multa litteris tradidisse, eius imitatione, & exemplo, maximis laudibus profectus est leges, quibus optimus Reipublicæ status vteretur: & libro secundo multa ex veteribus illis legibus commemorat. Et libro primo de oratore loquens de legibus 12. Tabularum, ait: Prestant omnes licet, dicam: quod sentio, bibliotheca mehercule omnium Philosophorum vnus mihi videtur 12. Tabularum

libellum si quis legum fontes, & capita viderit, & ancillorū pondere, & vilitate vbertate superate. In libro secundo de legibus, pueros Romanos discere solitos ait. 12. Tabularum leges, vt carmen necessarium. Vnde quidam putarunt 12. Tabularum leges esse versibus conscriptas: quod ipse non probat. Romani Decemuiros constituerunt, quibus legum ferendarum auctoritatem dederunt, nam tres legatos in Græciam miserunt: qui anno tertio reuersi ex Græcia, in decem Tabulis descriptas leges ex Dracone, Solone, & Lycurgo attulerunt: quibus alias duas Tabulas legum, Decemuiros ad id à Populo delecti addiderunt: in quibus aliqua suppleuerunt, mutarunt, detraxerunt, & declararunt. Harum porò 12. Tabularum leges multi varijs modis enumerant Antonius Augustinus Tarraconensis Archiepiscopus 55. refert, alij plures recensent, Porò, meo iudicio, leges 12. Tabularum partim erant de iure sacro, partim de iure publico, partim de iure priuato.

Prima Lex. xij. Tabularum.

Sacra priuata perpetuo manent. Huius legis meminit Cicero in oratione pro Muræna, & lib. 3. de legibus, sententia legis est hæc: vt quæ sacra gens aliqua, coleret siue illa patritia, siue plebeia esset, ea deinceps ab ijs, qui eiusdem stirpis futuri essent, colerentur, & conseruarentur, vnde etiam illud institutum constat, vt & mulieres in viro- rum, & adoptati, in parentum, & hæredes in defunctorum sacra transfrent.

ii. *Homini mortuum in vrbe ne sepelito, neque viti.*

Refert hanc legem Cicero. libro secundo de legibus, & explicat eam. Ideo statutum id esse, ne locus publicus priuata religione obligaretur. Fortassis lex prohibuit in vrbe sepeliri ca- dauera, ne vrbs contaminari videretur: *Neue viti.* Credo, inquit Cicero, propter ignis periculum. Legimus tamen Imperatores sepultos esse in vrbe, quia erant legibus soluti Virgines vestales licet viue ob crimen intra vrbem tamen cremabantur, sic etiam quidam alij ob eximiam virtutem in vrbe sepulti fuerunt.

iii. *Ne funerum sumptus fierent, nisi in tribus vicinijs, & clauis purpureis, & decem tibiicinijs.*

Legis sententia est: Ne plures quam tres vestes cum mortuo, vel conderentur, vel vrerentur. Hanc legem refert Cicero libro secundo de legibus, sumptaque est ex legibus Solonis. Apud Athenienses Solonis lege cautum erat, ne plures decem tibiicinijs ad funerum pompam adhiberentur. Ricinium, ait Festus, erat omne vestimentum quadratum, vel toga, qua mulieres vtebantur, prætexta clauo purpureo. In more apud Veteres erat, vestimenta quedam cum mortuis conderi, vel vrere. Vnde Virgilius *Aeneid. 6.*

Purpureasque super vestes, velamina nota, iniiciunt.

Et Suetonius in *Cæsare*: Scenici artifices vestem, quam ex instrumento triumphorum ad præsentem usum induerant, detractam sibi atque discissam iniicere flammæ, Quidam alij ricinia putant fuisse vestes lugubres, quibus mulieres in funeribus vrerentur.

Et decem tibiicinijs. Teste Seruio lib. 5. *Aeneidos*,

apud Antiquos consuetudo fuit, vt mortui maioris ætatis ad tubam proferentur; minoris, ad tibias. Lex ergo præscribit modum funeris.

iiii. *Rogum ascia ne polito.*

Sententia legis est; vt è rudibus, & impolitis lignis pyra conficeretur, ad cremandam mortuorum cadauera. Solebant Romani nimio quodam fastu, & nimio sumptu sepulera exornare: vnde lex remouet è funeribus sumptus immoderatos, vanos, & inutiles, fuit quoque lex Solonis, ne quia faceret rogum ascia nec poliret.

v. *Mulieres genas ne radunto, neue lessum funeris ergò habento.*

Hæc lex desumpta est à Solone, qui prohibuit, teste Plutarcho, in funeribus corpus, laniare: lamentationemque meditatam edere. Testatur Seruius in illud *Aeneidos 12.*

“Et vos eas lanata genas.

Moris fuisse apud veteres, vt ante rogos humanus sanguis effunderetur, vel captiuorum, vel gladiatorum: quorum si forte copia non fuisset, mulieres laniantes genas vngibus eas cruentabant, & ora lacerabant, vt cruore effuso inferis satisfacere viderentur. Hoc igitur vetuit lex 12. Tabularum, vt ait Plinius lib. 11. cap. 37.

Lessum funeris. Ex Cicerone secundo libro de legibus, videtur esse aliquod genus vestimenti funebris, vel lugubris eiulatio: Prohibuit itaque lex, ne aliquid in funeribus abieciè, timide, seruili- ter & muliebriter fieret, vt ait idem Cicero in *Vulsculanis questionibus*. Vnde Plato. lib. 12. de legibus. *Flere, inquit, mortuum, iubere, aut vetare absurdum est: plangere verò & voces ac lamenta extra ades mittere, recanduum.*

vi. *Homini mortuo ne ossa legito, quo post funus fiat: extra quam si militis, aut peregre mortuus sit.*

Exat apud Ciceronem libro secundo de legibus Legisque sententia hæc est: vt postea quam crematum cadauer est, ossa è cineribus legerentur, statimque loco proximo in terram conderentur, ne si alium in locum sepeliendi causa deportarentur, luctus duplicaretur, & sumptus. Excipitur autem ab hac lege, qui aut in malitia, aut peregre mortuus fuisset, vbi scilicet funus ei fieri non liceret. vnde in l. *Et si. §. Impensa, & l. Dni fratres. ff. De religiosis, & sumptibus funerum*, is sumptus funeris probatur, cum peregrè mortuus in suum sepulchrum transfertur. Alij legem sic interpretantur.

Homini mortuo ne ossa legito. id est. ne adimito, & auferto. legere enim apud Antiquos; idem erat quod auferre: vnde dictus est sacrilegus; qui aufert res Deo consecratos. Et quia mortuis digitus, vel aliquid aliud membrum detrahebatur, reliquo corpore combusto, ideo hoc fieri vetuit lex.

vij. *Vt ferulis vinctura, omnisque circumpotatio tollatur.*

Solebant olim mortuorum corpora vngi odoribus, & vnguentis; quare lex prohibuit id fieri in corporibus feruorum sepeliendis: neque enim prohibet lex, quo minus liberi homines mortui vngantur: nam in l. *funeris. ff. de religiosis & sumptibus funerum*; ij sumptus probantur, qui vnguento pro mortui corpore comparato, facti sunt.

viii. *Vt ne sumptuosi reserptio feret: neue mirrata potio mortuo inderetur: neue longa corona: neue acerra adhiberentur.*

Moris fuit apud veteres, vt cadaver rogusue liquoribus quibusdam pretiosis perfunderetur: quod ne amplius fiat, hac lege prohibetur.

Murrata potio, siue mirrina, putatur fuisse quædam potio arte confecta, & magni sumptus.

Neue longa corona. Longæ coronæ dicuntur, vt distinguantur à rotundis, quibus busta, sepulchra, sellæ currules, theatra, & currus triumphales ornari solebant.

Neue acerra. Festus scribit acerram esse aram, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur. Alij verò putant esse arculam, in qua thus reponebatur. venit ergo lex; aras prope sepulchra fieri cum thure incensisque odoribus.

ix. *Qui coronam parit ipse, pecunie eius, virtutis ergo arduior, ipsique mortuo, parentibusque eius, dum intus positus erit, forisque feretur sine fraude imposta esto.*

Sensus legis est: vt permittatur adhiberi ad funera eas coronas, quas quis vel per se ipse, vel per seruos, equosue suos virtutis ergo in publicis ludis, & certaminibus sibi peperisset, quasi dicat, Tanquam præmium virtutis victoribus proponantur coronæ in sepulchris eorum, qui eas consecuti sunt.

Pecunie nomine intelliguntur equi, & serui.

Arduior. Antiquum est verbum, ab arduo siue ad duo; idem significans quod addo. Recitat hanc legem Plinius lib. 27. cap. 3.

x. *Vt plura funera ne vni fierent: neue lecti plures in ferrentur.*

Gloriosum fuerat apud veteres Romanos funera plurimis lectis efferi: pauperes capulis siue pheretris efferebantur: ditiores, & potentiores lectis. Vnde Sulla sex millia lectorum habuisse fertur.

xi. *Neue aurum addito: ast quoi auro dentes vincierunt, cum illo sepelire, & vtere, se fraude esto.*

Vetat lex sepulchris aurum iniici: nam moris erat apud Antiquos vt in rogum vnâ cum mortuo pretiosa multa inijcerentur. Excipit verò lex eos, quibus dentes, qui exciderant, aut euulsi fuerant, auro incrustati essent, ita vt liceret eos cum mortuo sepelire sine fraude.

Ast quoi. Id est: At cui dentes, qui exciderint vel euulsi fuerint, auro erunt vinciti, id incrustati.

Im cum illo. significat, cum cum illo anno auro cremari, vel sepelire licet per legem.

Se fraude. Id est, sine fraude, se, pro sine, antique dictum est teste Festo.

xij. *Rogum bustumne nouus ne proprius ades alienas eo, pedes inuito domino adijcitis: neue forum sepulchri, bustumne vsu capito.*

Præscribit lex ambitum sepulchrorum Cicero Philippica. 9. *Maiores, inquit, nostri statuas multis decreuerunt: sepulchra paucis, sed statuas intereunt tempestate, vi, vetustate: sepulchrorum autem sanctitas in ipso solo est, quod nulla vi moueri, neque deleri potest.*

xij. *Domum esse omnium rerum ac moderatorem Deum.*

Hanc legem recitat Cicero libro secundo de legibus: quamuis more Gentilium dicat, Deos esse rerum omnium dominos, & moderatores.

xiii. *Ad Diuos aduentu casto: pietatem adhibent: opes amouento, Quis secus sextis, Dem ipse vix dixeris.*

Cicero libro secundo de legibus.

xv. *Construata à Patribus delubra habento. Lucus in agris habento, & Larum sedes.*

xvj. *Dinos, & eos qui caelestes semper habiti, colento, & alios, quos in celo merita vocauerint.*

xvij. *Nulla Vitorum sacra solennia obento: est oles, propter qua datur homini ascensus in celum, virtus, pietas, fides, colento.*

xviii. *Feris iurgia amouento: casque in famulis, opibus paratis, habento.*

xix. *Ceruas fruges, ceruasque baccas sacerdotes publicè libento: hoc certis sacrificijs ac diebus, item que alios addes, vberitatem latissimamque seruant.*

xx. *Cursus annuus sacerdotis finiant.*

xxj. *Diuis alijs, alijs sacerdotibus omnibus Pontifices, singulis flamines iungo.*

Atque hæc quidem leges vt prædiximus ad ius sacrum pertinebant: ad ius verò publicum, sequentes.

i. *Lex Iustus populi, & suffragia sunt. Vno demque potestrem populum iussit, id ius ratumque esto.*

Sic ex Liuii lib. 7. & 9. Decadis. i. & hinc est, vt Iustinianus Insti. de iure naturali, & gentium, §. Lex, dixerit: *lex est, quod Populus Romanus constituit in Senatorio magistratu, veluti Consule interrogante. Rogabitur autem Populus in hunc modum, quem Cicero in oratione pro Domo sua expressit: vobis, iubeatis vt M. Tullio aqua & ignis interdicitur, Sed postea lege, regia potestate in Principem translata, is solus legislator censetur.*

Suffragia sunt, suffragium est vox illa: quæ dabatur in Comitijs, & in tabellis describeretur, qua quisque declarabat suam voluntatem de aliquo magistratu creando, aut reo capitis damnando. Initio palam ferebatur: postea late sunt tabellariz leges, quæ voluerunt, vt suffragia tabellis describerentur cum Senatus, & Populus multa iubebat tandem id vim habebat, quod iubebat Populus.

2. *Lex Præiugia ne irrogant.*

Huius legis meminit Cicero libro tertio de legibus, cuius sententia est, Ne de prius, hoc est, singulis hominibus leges ferrentur; cum æquitatis ratio postulet, vt omnes homines summi cum infimis pari iure teneantur, & iura non in singulos, sed in omnes generatim ferantur.

Ne præiugia. Hoc est, Ne iura sint singularia, ne in gratiam, aut fauorem certi hominis iura constituantur.

Irrogant. Irrogare proprie significat infligere, vt irrogare poenam, iniuriam: hoc in loco videtur positum pro simplici, rogant, quasi diceret, Ne iura in singulos introducantur.

3. *De capite cuius nisi per maximum Comitiorum edictum, que quos censoris in partibus populi sacras, ne feruato.*

Hanc legem commemorat Cicero libro tertio de legibus, & in oratione pro Sexto. sententia legis est: De capite cuius nisi centuriatis comitijs sententiam fer-

triam ferri Romani noluerunt. Vnde scribit Pomponius, non potuisse Consules iniussu Populi de capite cuius Romani iudicare; ideoque secures consulibus aliquando adempta; ea lege & conditione à Lergio Dictatore restituta dicuntur, ne ijs in caput Romani iniussu populi animaduverterent. Posterioribus tamen temporibus, constitutis quaestionibus publicis non ipse Populus de omnibus criminibus capitalibus iudicauit, sed quaestores parricidij, vel Praetores publicarum quaestionum delegit, ijsque illa iudicia commisit.

Per maximam Comitatum. Hoc est, per centuriata Comitia, in quibus populus descriptus; sensu, ordinibus etatibus plus adhibebat in suffragium consilij, quam fufae, & generatim in tribus conuocatus.

4. *Vi si iudex arbitrio iure datus pecuniam ob rem iudicandam accepisset, capite pœnas lueret.*

Damnat, ex iudicum perfidiam.

5. *Vi qui falsum testimonium dixisset, è saxo Tarpeio deijceretur.*

Sumpta est hæc lex ab Atheniensibus, vt colligitur ex Cicerone in oratione pro Flacco.

6. *Ne quis hominem indemnatum occideret: hominis ne occidendi causa, cum telo esset.*

Sententia legis est, Post patrura facinora, neminem sine iudicis sententia puniendum. Petita est hæc lex ex legibus Lycurgi, quæ id prohibent Nam si absque iudicio, & sententia hominem fas esset occidere, multis daretur occasio ad cades pro libidine patrandas.

Hominis occidendi. Huius partis legis meminit Cicero in orat. pro Milone, sic inquit: Cum lex verat esse cû telo hominis occidendi causa; eadẽ tacite permittit, esse cum telo sui defendendi causa.

7. *Ne quis in Vrbe catus nocturnos agnaret.*

Fir huius legis mentio in Declamatione Porcij Latronis in Catilinam apud Salustium. Prohibebantur nocturni cœtus, ne facinorosi homines aliquid contra Rempublicam noctu molirentur. Hinc alia lex est. Tabularum: *Sol occasus supra tempora esse.* Hoc est: Post solis occasum nullum sit agendi tempus.

8. *Vi si quis hostem concussisset; ciuemve hosti tradidisset, capite pœnas lueret.*

Recitat hanc legem Marcianus in l. 3 ff. Ad legem Iuliam Maiestatis. Prima pars legis, teste Francico Balduino, significat: Si quis iniussu Populi, vel Principis bellum gereret, delectum haberet, exercitumve compararet, tanquam reus Maiestatis, capite puniretur. Secunda pars: Si quis exercitum Populi Romani hostibus traderet, capite puniretur. Tertia: si quis hostem arcere nollet, aut exercitum desereret, vel ad hostes profugeret, capite plecteretur.

9. *Vi qui ades alienas a erummo frumenti iuxta ades possum, dolo malo combussisset: vinclius, verberatus igne necaretur: si si casu id fecisset noxtam faceret, pratoris iure arbitrari castigaretur.*

Huius legis testimonium extat apud Caium in l. con. in l. qm. ades ff. De incend. ruin. & apud Calistratum in l. capitulum §. 10 ff. De Panis, & apud Paulum lib. 5. sement. cap. 4.

10. *Ne quis fruges excantassit.*

Meminit huius legis Seneca, libro quarto Naturæ.

lium quaestionum, & Plinius libro 2. cap. 2. & l. 1. cap. 1. Alij hanc legem sic recitant:

Qui fruges excantassit: & qui malum carmen incantassit, coercetor.

11. *Nebis alienam segetem pellexeris.*

Sententia legis est: Ne facas Segetes alio transtuleris.

12. *Sanatibus idem quod forctibus ius esto.*

Extat hæc lex apud Festum, qui Sanates dictos vulgè eos, qui supra infraque Romam habitauerunt: qui cum à Romanis defecissent, breui post redierunt, quasi sana mente. Legis sententia est: Vt idem iuris illis sit quod forctibus, id est, bonis; qui numquam defecerunt à Populo Romano.

Tertia pars legum istarum Tabularum erat: de iure priuato.

1. Lex: De Patria potestate.

Vt ijs qui ex patre, matreque familias eius nasceretur: in sui patris manu familias manu, potestate; mancipioque esset: haberetque pater familias ius in eum vitæ, ac necis; terque filium venundandi potestatem.

Hoc ius fuit proprium ciuium Romanorum, vt ait Iustinianus instit. de patria potestate.

2. De testamentis ac tutoribus.

Pater familias vti legassit super pecunia, tutelaue suæ rei, ita ius esto.

In l. Verbis legis, ff. de verbo. significa. habetur, amplissimam potestatem hanc lege tributam esse patribus familias testandi, hæredes instituendi, legata, & libertatem dandi, tutores quoque constituendi: ita vt etiam si Praetorem aut Consulem suis liberis tutorem instituerent, eos ad hoc onus suscipiendum obligarent.

Vti legassit. Id est, vti statuerit siue decreuerit.

3. Parentibus tutorum liberis in potestate dandorum testamentis ius esto.

Meminit huius legis Caius l. 1. ff. De testament. tutel. Et addit, etiam posthumis filijs posse tutores, parentum testamentis dari, eo quod posthumi pro iam natis habeantur.

4. *Vi si paterfamilias intestato moreretur, agnotorum, gentiliunque in ipsius popilliorumque pecunia potestas esset.*

Vlpianus l. 1. ff. De legitim. tutori. Ratio legis erat, vt ij, qui sperare poterant hereditariam successionem tuerentur bona tanquam legitimi tutores, ne delapidarentur. Agnati dicuntur: qui ex eadem familia nascuntur; & idem cognomen habent: Gentiles vero, qui ex eodem genere nascuntur, & simili nomine appellantur Item, Agnati dicebantur, qui erant per patris cognationem conuicti, veluti frater ex eodem patre natus, fratris filius; nepos, & alij posteri ex eo: item patruus, & patruus filius, & nepos ex eo.

5. *Si furiosus existat, agnotorum gentiliunque in eo, pecuniaque eius potestas esto.*

Huius legis meminit Cicero lib. 2. de Tuentione, & Tusculana sexta: vt qui prodigus existeret, si Prator, causa cognita bonis suis interdiceret, inque ipsius pecunia, agnotorum, gentiliunque potestas esset. Huius etiam legis meminit

Vlpianus l. 1. ff. De Curatoribus furioso. Testatur Balduinus ex lege Solonis, infamia notari eum, qui patrimonium decoxisset, & foro, & concionibus arceri.

vij. *Mulieris orbæ, inuuptæ in fratris agnatione proximi tutela esto.*

Huius legis meminit Cicero in Oratione pro Muræna: nam propter infirmitatem consilij voluit lex, vt fœminæ essent in potestate parentum, fratrum, vel virorum. Vnde dicta est seruitus muliebris, quia dum viuunt parentes, fratres, vel viri, eorum potestate solutæ non sunt. Filix familias, in matrum suarum potestate nuptæ in virorum manu orbæ, inuuptæ, in fratrum, vel agnatorum tutela erant: vt ostendit M. Caro differens de lege Oppia apud Liuium Decadis. 4. lib. 4.

vij. *De suspectis tutoribus.*

Vt si quis doli mali culpæ in tutela gerenda suspectus videretur: eum cuius apud Prætorem suspecti argueret, ius esset vtque dolo damnatus, infamis fieret.

Hanc legem Cicero lib. 3. officiorum, commemorat.

ix. *Vt qui per tutelam pupillum fraudasset eiusque rem furatus esse conuinceretur, infamia notatus, duplionis poenam subiret.*

Extat huius legis testimonium apud M. Tullium in oratione pro Cæcinnæ, & pro Roscio Comædo.

X. *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.*

Apud Romanos, vt dicit Agellius lib. 20. cap. 1. & lib. 5. cap. 13. moribus comprobatum fuit, vt clientem in fidem receptum cariorem patroni haberent, quàm propinquos: eumque etiam aduersus hos tuerentur: nam licebat patroni testimonium contra propinquos dicere, aduersus verò clientem pro cognatis non item.

Sacer homo dicebatur, teste Festo, quem populus ob maleficium iudicauit, quemq; immolari fas non erat, sed qui eum occidebat, impunitus relinquebatur.

Xj. *De legatis & heredibus.*

Vt quisque legasset, ita ius esto.

Memorans hanc legem Pomponius in l. Verbis, ff. de verbo. signif. ait Liberum erat Romanis simpliciter hæredem instituere quem vellent, ita vt etiam bona suis seruis relinqueret. Seruis autem eo ipso quod hæres instituebatur, liber fiebat: & hoc erat vnum genus manumissionis, videlicet per testamentum.

Xij. *Vt cum paterfamilias super familia sua legaret, nexum faceret, perque æs & libram familiam manciparet: ac præter libripendem ciues Romanos puberes ne minus quinque adhiberet.*

Apud Romanos testamentum per æs & libram appellabatur cum pater familias ei, quem vellet successorem relinquere, familiam suam, & vniuersum ius patris familias mancipio vendebat, & simul hæredes mancipabat, & quinque aderant testes, omnes ciues Romani, & puberes, & ipse libripens, & emptor. Huius legis argumentum suppeditabat Agellius libro 15. capite 34.

Xij. *Cui nexum faciet, mancipiumque, vii lingua nati, cupasset, ita ius esto.*

Sensus legis est: Cum pater familias per æs & libram familiam venderet, vt nominauerit, videlicet hæredem, & vt de suis bonis decreuerit, id ratum sit. Huius legis reliquæ extant apud Ciceronem libro primo de Oratore & apud Festum.

Xij. *Qui se scierit testatier, libripensve fuerit, intestabilem faciat, id est, seriat, in improbus, instabilisque esto.*

Sententia legis est: Qui de testibus ad testamentum adhibitis, quales quinque ciues Romani puberes cum libripende ex lege supradicta erant, rogari, iure voluerint testimonium dicere, & fateri testamentum ita conditum fuisse, sequere testes à testatore fuisse adhibitos, pœna multentur. Extat hæc lex apud Agellium lib. 15. cap. 13.

Qui se scierit testatier. Id est, qui se in testem vocari passus fuerit. Scierit pro fuerit, vetustè dictum. Intestabilis in hac lege dicitur is, cui testimonij dicendi ius non est: siue is, cuius testimonium iura non recipiunt.

XV. *Vtique filij familias bonorum paternorum sacros, suæque hæredes essent.*

Tria erant apud Romanos hæredum genera: Aut enim erant hæredes necessarii, aut sui & necessarii, aut extranei. Necessarii, tractus hæres institutus, quia siue vellet, siue nollet omnino post mortem testatoris proinus liber & necessarius hæres fiebat. Hæredes sui & necessarii erant filius, filia, nepos, vel neptis ex filio, & deinceps ceteri liberi, qui in potestate testatoris, cum obijt, fuerint.

Dicuntur sui hæredes, quia sunt in potestate testatoris. Necessarii verò, hæredes, quia siue velint, siue nolint, tum ab intestato, tum ex testamento, lege xij. Tabularum, hæredes sunt. Ceteri, qui testatoris iuri subiecti non sunt, extranei hæredes vocantur. Vnde hæc lex ab alijs recitatur in hunc modum: Intestatorum hæreditates, in suo suorum hæredum, velint nolintve sunt.

XVj. *Vt si qua mulier post viri mortem in decem proximis mensibus pareret: qui, quæve ex ea nasceretur, suus, suæve in viri familia heres esset.*

Prima legis pars inuenitur apud Agellium libro 3. cap. 16. Altera pars habetur apud Vlpianum l. 3. ff. de suis & legiti. & apud Iulianum lib. 6. & 7. eodem titulo.

XVj. *Si pater familias intestato moritur, cui suus nec extabit heres, agnatus proximus familiam hæret.*

Huius Legis fit mentio apud Iustinianum Instit. de heredi. que ab intestato, & apud Paulum, ff. de liberis & posthu. l. 9.

XVj. *Intestato libero mortuo, primogeni sui succedat: si hi non fuerint, patronus.*

Meminit huius legis Iustinianus Instit. de successione libertorum. Si Nunc de Libertorum bonis. Et Vlpianus in l. intestato, ff. de suis & legiti. poterat tamen libertus etiam extraneum in testamento scribere, & patronum impune præterire, is autem ff. de iure patro. l. liberti, ff. de bonis libero.

xxi. *Vt ceterarum rerum, si heredes partem quique suam habere mallet, familia, hereseunda arbitrium sumeret, cui totius rei ius, arbitriumque permitterent.*

Habetur hæc lex apud Caium l. 1. ff. *Familie hereseunda*. Nominè, familia, intelligitur res hæreditaria. Hercisci veteres dicebant pro diuidere. Id significat lex: Vt arbiter, hoc est, iudex compromissarius (familias hereseunda) id est, diuidendæ additus, primum singulas res, si commode fieri possit singulis adiudicet; Si non possit; & vnus pars præponderet, tunc cum alteri in pecuniam certam condemnet. Quod si vnus aliquis solus fructus perceperit, remque hæreditariam corruptit, aut consumpsit, tunc cum in certam quoque pecuniam condemnet.

xx. *Inter heredes pro hereditarijs portionibus, obligationes hereditarie diuise sunt.*

Sententia legis est: Vt obligationes testatoris, hoc est, quæ à testatore ad hæredes veniunt, inter hæredes diuidantur pro hereditarijs portionibus. Verbi gratia: Si testator votum aliquod fecit, aut centum alicui debet, tunc solutio illius voti vel pecuniæ debet fieri; non per vnum hæredem, sed diuidi in singulos hæredes, ita vt omnes conferant ad illius solutionem, pro hereditatis portione. Vnde creditores de mortui debitoris nequeunt agere contra vnum hæredem, sed bene tamen possunt contra omnes. Pari ratione, si quis testatori aliquam pecuniæ summam debeat; neq; soluat ante obitum testatoris, tunc hæredes eius omnes; non vnus tantum contra debitorem actionem habent.

xxj. *Vt que mulier cum viro esset annum vnum apud virum matrimonij causa fuisset, ea mulier, si trino diuini iuramentum esset, pro vsu capta haberetur.*

Habetur hæc lex apud Agellium libro 3. cap. ii. & Macrobius lib. 1. *Saturnalis*. cap. 2. Præcipit hæc lex, vt quæ mulier annum vnum matrimonij causa apud virum fuisset, ea mulier anno exacto, in eius viri manu esset: at si ante anni finem tres noctes ab ea vir absuisset, dat potestatem lex mulieri interrumpendi vsucapionem, siue possessionem viri: sicut res mobiles anno vno, vii capiuntur; sic etiam vxor, si anno integro cum viro fuerit, manet in potestate viri. Et si cut iure ciuili rerum vsucapiones infringuntur: ita vxor si ante annum exactum tres noctes vir ab ea absuerit, non manet in potestate viri tamquam vsucapio eius sit interrupta.

xxij. *Ne conubium Patribus cum Plebe esset.*

Scribit Dionysius libro 10. Decem viros legem posuisse, vt conubia non essent inter patricios & plebeios. Abrogata est hæc lex postea per legem Canuleiam: Canuleius enim teste Livio libro 4. *Decadis* 1. Tribunus plebis legem tulit, vt deinceps Patribus cum Plebe, conubij ius esset.

xxij. *Vt si è coniugibus alter alteri nuncium mitteret eumque suas res sibi habere iuberet, diuortium esset.*

Extat hæc lex apud Caium in lege penultima. ff.

ad leg. Iuliam de adul. Cicero in 2. Philipp. scribit, diuortia ex 12. tabulis permilla fuisse. Noli, inquit, credere: frugi factus est Antonius: mimam illam suam suas res sibi habere iussit ex 12. tabulis, claus ademit, exegit: Sic ille Sed etsi diuortia in 12. tabulis permilla fuerint, intra quingentos tamen annos nullum Romæ diuortium factum esse, Dionysius libro 2. & Gellius lib. 17. cap. 21. scriptum reliquerunt: primusque omnium Spur. Seruilius diuortium fecisse dicitur ob vxoris sterilitatem: eo quod iurasset se liberorum quærendorum causa vxorem duxisse.

xxiiij. *De in ius vocando.*

Si in ius vocato morbus, euitasne vitium esset: qui in ius vocatus, iumentum dato: si vult, arceram ne sternito.

Extat apud Agellium lib. 20. cap. 1. Vult hæc lex, vt in ius vocato homini pauperrimo, qui aut pedibus fortè æger esset; aut aliquo alio incommodo ingredi nequiret, arceram daretur, hoc est, plaustrum tectum vndique; & quasi quædam arca conclusum; ne causatio ægri corporis perpetuam daret fidem detrectantibus, iurisque actiones declinantibus vacationem. Phaurinus apud Agellium loco citato, improbavit hanc legem tanquam inhumaniter scriptam videlicet si homo in ius vocatus, aut ætate æger, ad ingrediendum inualidus esset, arceram non sternere-tur, sed ipse auferretur, & iumento impositus, ex domo sua ad Prætozem in Comitium, noua funeris facie efferretur. Quam ob causam, inquit Phaurinus, morbo affectus, & ad respondendum pro se non idoneus, iumento ad hærens, in ius deportatur? At Sex. Cæcilius hanc legem dicit esse humanissimam, quæ iumentum dari iubet ægro; aut leni in ius vocato; ne quis ob excusationem morbi; inopia, vel senectutis lites & controuersias subterfugeret & declinaret.

xxv. *Si iudex, vel alter ex litigantibus morbo fontis, impediatur dies iudicij diffusus est.*

Extat apud Agellium lib. 20. cap. 1. & apud Festum, ad hanc legem referuntur verba Iuliani Iurisconsulti in l. *quæstio*. ff. de senten. & re iudicata. Vult hæc lex, vt si iudex, vel alter ex litigantibus graui morbo corripere-tur, atque sic impediatur, vt in iudicio apparere; vel præesse non possit; actio illa in alium diem differretur *Morbo Sontico*. Id est, vehementi, & habente vim grauius nocendi, vt explicat Sex. Cæcilius apud Agellium lib. 20. cap. 1. Nam quia Sontes dicuntur nocentes, inde Sonticus morbus dictus est, qui nocet, vt habetur in l. *morbus*. ff. de verb. signifi. & in l. *ulti*. ff. de ædilit. edicto. *Diffusus est*. Id est, Diffusus, quasi dicit, diffundatur: vt explicatur apud Agellium libro 14. capite 2. & diem esse diffusum, idem est quod iudicium differri oportere.

xxvj. *Si in ius vocet, atque eat.*

Si vis vocati sui, ante staminor; ni sit, aurem capio ante stasi.

Si caluitur, pedem vè struit, manum endo dicit.

Mentio huius legis est partim apud Cicero, neu libro 2. de legibus, partim apud Festum in ver-

bo fruere. Sententia legis est: Vt cuius Romanus in ius vocatus; illico nulla mora interposita vocantem sequatur: & hoc est quod dicitur. *Si in ius vocet, atque eat.* Antiquè dictum est, atque, pro statim, vt docet Agellius lib. 10. cap. vii. Qui si sequi nolit, ad eum vt vi cogi oporteat. actor presentibus aliquos ciues antestetur, id est, in testes vocet: quod si adhuc sequi nolit, aurem antestati capiat. Si fugiat reus, actor ei manum iniiciat. atque in ius rapiat,

Si vis vocationi suat.

Hoc est, si aduersarium in ius vocauerit, & is vi restiterit. *Fuat,* Veteres dixerunt, pro, fiat, teste Nonnio Marcello. *Antestaminor,* id est, Testes aliquos aduocato.

Aurem capio antestati. Mos erat in antestatione, vt memorie causa actor auriculam imam tangeret antestati, cum hoc verbo, Memento. Hinc Plinius libro 11. cap. 45. Est in aure ima memorie locus, quem tangentes antestantur.

Si caluitur, id est, si frustratus, teste Nonnio. *Pedem ve fraui,* hoc est dicere, si retrorsum it, aut fugit, vel, si remoratur, ait Festus. *Manum endo iacio.* antiquè dictum est pro, manum iniectio.

xxvij. *Si te statim dies sit cum hoste, venito.*

Refert hanc legem Cicero lib. 1. Officiorum & hoc significat lex: Is qui in iudicio se sistere, promiserit aduersario secundum suam, vel fideiussorum promissionem, se sistat ad diem statutum.

Cum hoste. Antiquo more dictum est pro aduersario, vel peregrino. Hostis apud veteres, inquit Festus, dicebatur peregrinus: & qui nunc hostis, tunc dicebatur perduellis.

xxviii. *De iudicijs.*

Rem vbi pagunt orant: nei pagunt ante meridiem in foro, aut in comitio causam conijciunt: post meridiem, presente ambobus, leitem addicito, sol occasus suprema tempestas, esto.

Legis sententia est, vt litigantes, si de re controuersa paciscerentur, vel litem inter se componerent, orarent, id est, id oratione peragerent. Quod si non paciscerentur, tunc ante meridiem in foro, aut in comitio (in quibus locis ius dicebatur) causam conijcerent. Id est, breuiter narrarent non integra, & proluxa oratione exponerent: & eo facto Prætor, post meridiem, litem, id est, rem controuersam ei, qui causam obrinuisset, addiceret, ambobus presentibus: & post solis occasum, nullum à Prætoris ius diceretur; quod si diceretur, irritum esset.

Presente ambobus. Antiqua locutio est, pro eo, quod est presentibus ambobus.

Sol occasus. Vetus etiam est phrasus, pro eo v furpata, quo dicimus, sol quando occidit.

Suprema tempestas esta. Id est, diei nouissimum tempus.

Vbi, idem est quod, vbi.

Pagunt. Pago, pagis; pagere idem significat quod pacisci.

xxix. *Si qui in tre manum serunt, vt reique superstitionibus presentibus, vindicias sumunt.*

Lex hanc habet sententiam: Si qui de domo, vel agro, vel alia quapiam re contendunt, & super ea re festucas inter se, quasi hastas dicis causa committunt, vt reique superstitionibus presentibus, vindicias sumunt. Id est, vt reique litigantium presentibus testibus festucas illas inter se committunt, & manus conferunt. Videtur lex intelligere appellatione vindiciarum ipsam manuum confertionem. Quid Vindicie significant, explicat Festus in voce Vindicie.

xxx. *Si vindicias falsam tulit, rei, sine iusu arbitris tres dato: eorum arbitrii fructum duplione damnum decidit.*

Recitat hanc legem Festus in verbo Vindicie. Vult lex eum, qui falso sibi rem alienam vendicauit, duplos fructus restituere debere.

Si vindiciam falsam tulit. Vindiciam ferre, est sententia & decreto rem possidere. Vindicie appellantur res illæ, de quibus est controuersia, eo quod vindicarentur.

xxxi. *Vt si quis à libertate in seruitutem afferret; Prætor Vindicias secundum libertatem daret.*

Sententia legis est: Vt non solum liber homo, qui status controuersiam pateretur, relinquatur suæ libertati; & eius possessionem retineat, dum questio status, causæque liberalis pendet, sed etiam vt seruus, qui in libertatem ab aliquo legitimo & iusto vindice asseritur, interea pro libero habeatur, & asseritori libertatis, dominus serui possessione serui cedat.

Vindicias secundum libertatem daret. Id est, Prætor possessionem eius, de cuius libertate, vel seruitute disputatur, ei daret, qui libertatem defendit, non ei, qui seruitutem querit. Vindicie etiam hoc loco possessionem significant. Et statuit lex, vt liberi, vel serui hominis possessio defendatur, dum causa disputatur, ita vt si liber homo sit, cuius tamen seruitutem actor querit, suæ libertati relinquatur; si vero seruus sit, & ab aliquo in libertatem vindicetur, ei possessio detur, non domino serui.

xxxij. *Ne quis rem litigiosam in sacrum dedicaret. Qui dedicasset, dupli pœnam subiret.*

Extat hæc lex apud Caicum in l. vltima. ff. de litigiosa. Duplum aduersario prestandum erat, vt id veluti solutum haberet, pro eo quod potentiori aduersario traditus erat.

xxxij. *Cui testimonium defuerit, is tertijs diebus obportum obuagulationem ito.*

Extat apud Festum in voce Portus. significat lex: Si ei qui litem habet, testis defuerit, ei licet die tertio ante domum eius, cuius testimonio vti volebat, liberè conquiri, & implorare testimonium, & conuicium recusanti facere.

Ob portum. Portum, inquit Festus pro domo in lege 12. Tabularum positum esse, omnes ferè consentiunt.

Obuagulationem. Obuagulationem, dicit Festus esse questionem cum conuicio, & deducitur à vago, quod deriuatur à vago.

xxxiii. Dere indicata.

Aeris confessei, rebusque iure iudicatis, triginta dies iustis sunt: postea indu manus iustis esse, in iure ducto. Ne iudicatum facit. Aut quis endo iure vindicet: Secum ducto. Vndicatio, aut nero, aut compedibus quindecim pondus, ne minore: aut si volet maiore vincito. Seu volet, suo vincito. Ne suo vincit, qui eum vincit habebit. Libras farris in dies dato. Sei volet, plus dato.

Habetur hæc lex apud Agellium libro 20. cap. 1. Legis sententia est, uti eam explicat Sex. Cæcilius apud Agellium loco citato. Confessei aeris. Id est debitorum pecunie iudicatis triginta dies dantur conquirende pecunie causa, quam dissoluerent. His diebus nihil agi cum debitoribus poterat: post deinde, nisi dissoluerent, ad Prætorum vocabantur, & ab eo, quibus erant iudicati, addicebantur. Neruo quoque, aut compedibus vinciebantur.

Confessei aeris. Id est, pecunie, quam per confessionem aduersarij in iudicio factam constiterat esse debitam.

Rebusque iure iudicatis. Alij legunt,

Aerisque debiti iudicatis.

Postea id est, postea.

Indu manus iustis. Id est, manus iniectio. Quasi dicat, Post illos triginta dies, nisi tibi iactis fecerit, licet tibi in eum manus iniicere, & in ius quere.

Nei iudicatum facit. Id est, Nisi soluerit id, quod sententia iudicis continet.

Aut quis endo iure vindicet. Id est, Nisi quis eum in iure vindicet.

xxxv. Ni eum eo pacit, sexaginta dies in vinculis vincito. Trinis nundinis continuis in comitium prociato, erisque aestimam prædicato. Tertijs nundinis capite poenam luto. aut trans Tyberim peregre venum iro. Ast si plures esant rei, tertils nundinis partes secanto: si plus, minusve secuejunt. nisi fraude esto.

Memorat hanc legem Agellius lib. 20. cap. 1. Sentus est: Erat ius interea paciscendi inter creditorem & debitorem; & nisi pacti fuissent, habebantur in vinculis dies sexaginta; Inter eos diestribus nundinis continuis ad comitium producebantur, quantæ pecunie iudicati essent, prædicabatur. Tertijs autem nundinis capite poenas dabant, aut trans Tiberim peregrè venundabantur. Quod si plures essent creditores, quibus reus esset iudicatus permittebat lex, ut si vellent creditores, corpus debitoris secaretur, & cuiuslibet creditori pars dissecti corporis addiceretur.

Nisi fraude esto Antiqua Phrasis hæc est, pro eo quod dicitur, sine fraude Quinçilianus lib. 3. cap. 6. ita ait: Sicut quædam non laudabilia natura, sed iure concessa, ut in duodecim Tabulis debitoris corpus inter creditores dividit licuit, quam legem mos publicus repudiavit. Phauronius apud eundem Agellium lib. 20. cap. 1. Nihil, inquit, profecto immittis, nihil immanius (videlicet huius legis poena) nisi (ut re ipsa appa-

ret) eo consilio tanta immanitas poena denunciata est, ne ad eam unquam perveniretur. Addici namque nunc, & vinciri multos videmus, quia vinculorum poenam deterrimi homines contemnunt. Dissectum esse antiquis neminem equidem neque legi, neque audiri, quoniam sententia ista poena contemni non potuit. Respondet Sex. Cæcilius: Gravitatem poena esse decretam, non ut debitorum corpora secaretur; sed ut debitores legis poenam pertimescerent, & acerbitate poena conterriti non auderent pacta & conventiona perfide rumpere. Sic etiam, inquit, Decemviri statuerunt, ut qui falsum testimonium dixisse convictus esset, è saxo Tarpeio deiceretur. Acerbitas plerumque vinciscendi maleficij, bene atque cautè vivendi disciplina est. Oderunt enim peccare mali formidine poena Horat.

xxxvi. Afsiduo vindex afsiduo esto. Proletario civi quibus volet, vindex esto.

Refert hanc legem Agellius libro 16. cap. 110. Statuit, ut afsidui, vel locupletes civis creditoribus addicti, ab afsidiis vel locupletibus vindicarentur; hoc est, si ita res ferret, afsibus redimerentur; non autem à Proletarijs ne, cum sint tenuioris fortunæ, quam ut alios possent dare, quibus afsiduos à vinculis liberarent, ipsi pro afsidiis & se suosque liberos, familiamque totam in discrimen adducerent, neque corpus liberum afsidui hominis liberandi gratia, terrenti, capitique poenæ, aut sectioni subiceretur. Proletario autem civi quemvis vindicem esse permittit lex, quia eius debita non solent esse maiora quam quæ ære exiguo solvi possint.

Afsiduo. Veteres dixere pro locuplete ab afsidiis dandis.

Vindex esto. Antiqui vindicem appellabant, qui vincitum suæ adductum alteri, suæ preheusum liberabat.

Proletarius civis dictus est ab officio proles edendæ: nam qui rem familiarem parvam habebat, Republicam adiuuabant, liberorum copia.

xxxvij. De emptione, venditione, & usucapionibus.

Venditæ & traditæ res non aliter emptori acquiritur, quàm si is venditori pretium soluerit, vel alio modo satisfecerit.

Declarat hanc legem Iustinianus Instit. De rerum divisione, §. Venditæ. & Instit. de empt. & vendit. §. item pretium.

xxxviii. Vsu & auctoritas fundi biennis, ceterarum rerum annuus esto.

Extat hæc lex apud Ciceronem in Oratione pro Cæcilia, & in Topicis ad Trebatium, & apud Iustinianum Instit. de usucapionibus. §. iure civili. Legis sententia est: Adeptio dominij per continuationem possessionis, temporis annui est in rebus mobilibus: biennij verò in rebus immobilibus. Hanc legem Iustinianus loco citato correxit, voluit tempora usucapionis esse longiora scilicet, ut res quidem mobilis per triennium usucaperetur: immobilis verò inter præsentis, decennios inter absentes, viginti annis.

Vsu capere, est vsum & possessionem rem facere suam.

Auctoritas sumitur hoc loco pro iure, quod possessione, tempore, & loco definito acquiritur. Fundus generatim accipitur pro omni eo quod solo adheret, hoc est: pro rebus immobilibus.

XXXIX. *Aduersus hostem aeterna auctoritas esto.*

Extat apud Ciceronem lib. Officiorum.

Noluerunt Decemviri alios quam ciues suos possessores tueri, & vscapionis iure donare. Est igitur legis sententia: Perpetuum sit ius cui libet cui Romano vindicandi rem suam a quolibet peregrino possessam, ita vt nullus peregrinus villo tempore possit vscapere rem ciuis Romani.

Hostis, in hoc loco sumitur pro peregrino: vt explicat Cicero lib. 1. Officiorum, & Varro lib. 4. de lingua Latina.

XXXX. *Rei furtivae aeterna auctoritas esto.*

Apud Agellium libro 17. cap. 7. sic habetur. *Quod subreptum erit, eius rei aeterna auctoritas est.* Hoc est: Perpetuum sit cuique ius vindicandi rem suam furto sublatam: ita vt non solum denegetur furi vscapiendi potestas, sed etiam cui libet alteri; quamuis a fure bona fide emerit, vel alia de causa acceperit. Extat haec lex apud Iustinianum Instit. de vscapionib. §. furtivae.

XXXI. *De Collegijs.*

Vt si sodalibus, qui ius coeundi haberent, potestas esset pactionem quam vellent, sibi ferre: dum ne quid ex publica lege corrumpent.

Extat huius legis testimonium apud Caium Iurisconsultum in l. vii. ff. de Collegijs.

Translata est haec lex ex legibus Solonis, in quibus ita erat: Si qui eiusdem corporis, aut si qui tribules, aut Sacerdotes Orgiorum, aut Nauicularij, aut Sodales, aut eiusdem sepulchri, religionisve consortes, aut ad pecorum coemptionem, aliudve negotiationis genus simul proficiscentes; pactionem inter se aliquam inierint, ratum id sit, dum ne quid in publicis tabulis prohibeatur.

Teste Plutarcho in vita Numae: Numa Pompilius diuise multitudinem plebis secundum artificia, vt suum peculiare corpus haberent tibicines, suum artifices, architecti, tinctorum, suttores, coriarij, fabri ararij, & figuli: & inde orta sunt certa collegia, quae Senatus consulto & Constitutionibus sunt approbata. Quibus autem permillum est corpus habere collegij, fas erat in modum Reipublicae res habere communes; arcam communem, & actorem siue iudicum, per quem tamquam in republica quid communiter agi & fieri oporteret; ageretur & fieret. Poterant haec collegia manumittere, legatum capere, leges sibi ferre, hoc est, statuta condere, dummodo nihil ex iure communi corrumpent.

XXXII. *De seruitutibus & fruib. regundis.*

Vt latitudo in porrectum, octo pedum esto, in aspectum sedecim.

Extat haec lex apud Caium. ff. De seruitutibus l. vii. latitudo: & statuit ius de seruitutibus rusticorum praediorum. Iustinian. Imperator. Instituit de seruitutibus praediorum, §. Rusticorum praediorum, ait, Rusticorum praediorum iura sunt haec: iter, actus, vis, aquaedu-

ctus. Iter est, ius eundi & ambulandi hominis, non etiam iumentorum agendi vel vehiculorum. Actus, est ius agendi iumentum, vel vehiculum. Vis, est ius eundi & ambulandi hominis, & agendi iumentum & vehiculum. Aquaeductus, est ius de duenda aquae per fundum alterum. Lex ergo loquitur de seruitutibus rusticis, & praecipit, vt si quis ius habeat ducendi vehiculi, siue plaustrij, siue agendi iumentum per praedium alterius, ea via in porrectum, id est, in directum sit octo pedum. In anfractum, id est, in flexum sit duodecim pedum: ad plaustrum videlicet circumducendi commoditatem.

XXXIIJ. *Vt si cui priuato aquaeductus alterius in publico noceret, ei aquaeductus Domini noxae nomine caueret.*

Vult dicere lex: Si per publicum locum vnus aquaeductus priuato noceret, erit actio, vt dominus aquae de damno ipsi caueat. Extat haec lex apud Paulum Iurisconsultum in l. 5. ff. ne quis in loco publico.

XXXIIII. *Vt si cui aqua pluuia ex vicini agro noceret, vicino, cui ea noceret, eam per arborum arceret ius esset.*

Extat apud Ciceronem in Topicis haec lex: Vbi Boetius Ius, inquit, est aquam pluuiam arceri ius est, vt si in alicuius agro pluuia aqua colligatur, & in alterius agrum defluat, & eaque vicini frugibus nocitura concreuat, arceat eam suis finibus ille, qui sua putat interesse, ne defluat. Vlpianus l. 1. ff. de aqua pluuia. ait. Si cui aqua pluuia damnum dabit, actione aquae pluuiae arcerende aueretur aqua.

XXXV. *Ambitus parietum festerim per esto.*

Ambitus, teste Varrone lib. 4. de lingua Latina, dicitur in hac lege, inter vicinorum aedificia locus relictus: quem iubet lex esse duorum pedum, & semipedis, ad circumeundi facultatem.

XXXVI. *Vbi sepem in confinio ponet, terminum ne extendo: Qui murum, pedem derelinquit, quod domum, pedes duos: qui sepulchrum, fontem, autque, quantum in profundum erit, qui portum, passum, qui olivam, ficum, vineam, pedes non: qui denique alias arbores plantabit, quinque pedes ab alieno loco ponit.*

Extat apud Caium. l. vltim. ff. de finibus rego. vbi eam ex Solonis legibus delumptam esse testatur.

XXXVII. *In controuersia de finibus quinque pedum vscapio nulla esto.*

Habetur haec lex apud Ciceronem. libro de legibus. Vult lex inter confines vicinorum agrorum spatium quinque pedum non vscapi, sed medium relinqui, quod liberum semper esset & commune, vt eo ire, agere, & aratrum etiam circumuerrere, sine alterius incommodo vteret dominus possit. Vnde postea lege Manilia cautum est, vt quoties de his quinque pedibus controuersia esset, arbiter siue agrimensor eligeretur, qui eos regeret, arteque sua constitueret.

XXXVIII. *Eius arboris quae in alienum agrum impenderet, ramos quindecim pedes altius a terra circueidere ius esto vicino.*

Hoc ideo statutum est, ne umbra arboris vicini pro pradio noceret. Extat apud Ulpianum Iurifconsultum in l. i. ff. de arboribus cædendis.

xxxix. Glandem suam in alienum fundum procedentem colligendi in esse vicino.

Huius legis facit mentionem Plinius libro 16. cap. 5. Et glandis nomine omnis fructus continetur. l. vii. ff. de glande legem. l. qui venenum, ff. de verb. significat.

L. V. si vicini inter se iurgant. Finibus regnandis, arbitros tres darent: eique totius rei ius, arbitrium, que permitterent.

Huius legis pars iouenitur apud M. Tullium libro 2. de legibus. Fines vocantur agrorum termini ac limites: & regi dicuntur, fructus vnusquisque ager proprijs finibus terminatur.

l. De iniurijs, alijque delictis.

Si quis astituerit sine carmine condiderit, quod infamiam, flagitiumve, alteri precetur, capite punitor.

Mentio huius legis est apud Ciceronem libro 4. de Republica, & apud Augustinum lib. 2. de ciuitate Dei, cap. 9.

condituitur capitis poena in scriptores libellorum famolorum. Quidam hanc legem sic recitant.

Si quis carmen occensit, quod alteri flagitium perit, capital esto.

Occensit. Antiqui dicebant pro eo quod est conuitium facere. Flagitium item veteres, infamiam appellabant. Flagitium facere, conuicijs alijquem ledere. Apud Græcos ait Augustinus loco citato, fuit lege concessum, vt quod vellet comœdia nominatum, vel de quo vellet, dicerent. Itaque quem illa non attingit vel potius quem non vexauit: cui pepercit: ac contra Cicero, lib. 4. de Repub. & Thucydides. 4. ait: Nostræ Tabulæ duodecim eius perpauca res capite sanxissent, in his tamen sciendū esse capitis poenam putari. Vnde Arnobius lib. 7. carmen malum, inquit, conscribere, quo fama alterius conquinetur, & vita, decemur alibus scitis euadere voluisti impone.

li. Si iniuriam alteri faxit, xxv. aris poena sunt.

Apud Agellium lib. 20. cap. 1. Phauorinus philosophus Academicus hanc legem improbauit, veluti mollem & remissam, vbi sic inquit: Quod dicit, videri quædam esse impedio molliora, nonne tibi quodque videtur esse diluatum, quod ita de iniurijs puniendâ scriptum est. Si iniuriam alteri faxit, viginti quinque aris poena sunt. Quis enim erit tam inops, quem ab iniuria faciendâ viginti quinque asses deterere aut itaque cum eam legem & quoque Labeo vester, in libris, quos ad 12. Tabulas conscripsi, non probaret, inquit: L. Neratius fuit egregie homo impudens, atque immensi recordia. Is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare, eum feruere sequebatur, crimen autem plenum assium portitans: & quemcumque de palma uerit, numerari statim secundum 12. Tabulas, 25. asses iubebat. Propere, inquit, Praetores, hanc abolere & relinquere consuerunt, iurisque assimulandi recuperatores se daturus edixerunt. Hæc Phauorinus. Sex, autem Cæcilius legem defendens, ait, non omnes iniurias hæc poena æstimatas fuisse, sed leuioribus tantum, & hanc paucitatem assium, graue pondus aris fuisse, eū Populus Romanus ea tempestate librarijs assibus uteretur.

liij. Si membrum rupperit, è pacto talio esto.

Reperitur hæc lex apud Agellium libro 20. cap. 1. & apud Festum in voce Talio, & apud Iustinianum Institus, de iniurijs, §. poena.

Vult lex, vt de graui & atroci etiam illata iniuria pacisci liceat: sed (è pacto) id est, sine pacto, vel extra pactum, Talionem esse poenam. Notat etiam Phauorinus apud Agellium, hanc legem, vt iniquam, sic inquit: Nonnulla in istis Decemuirorum legibus, nec consistere quidem visa sunt. Vt illa lex Talionis: cuius verba (nisi memoria me fallit) hæc sunt: Si membrum rupperit memum, è pacto Talio esto. Præter enim vlcisendi acerbitatem, ne procedere quoque executio iusta talionis potest. Nam cui membrum ab alio ruptum est, si ipsi iudicem rumpere per talionem velit, quæro an efficere possit rumpendi pariter membri æquilibrium. In qua re primum rei difficultas est inexplicabilis. Quid si membrum alter imprudens ruperit; Quod enim per imprudentiam factum est, retaliari per imprudentiam debet. Idem quippe fortuitus & consilijs non cadunt sub eiusdem talionis similitudinem. Hæc & plura Phauorinus. Sed Cæcilius legem Decemuirorum defendens, ait, Prædictam poenam esse irrogatam, quia voluerit lex eo metu improborum hominum audaciam coerceri: nec in lege habitam esse rationem, prudensne an imprudens quis alteri membrum ruperit, quia lex opus ipsum punit, non voluntatem & animum. Nec acerbam esse Talionis poenam, quia qui ruperit membrum alteri, pacisci potest, ita vt talionem pati non cogatur, nisi eam ipse elegerit. Hactenus ex illo Auctore. Ad Talionem non ante veniebat, quam is, qui iniuriam fecerat, pacisci nollet: immo & ad id æstimationem iudicis redigi solitum fuit: nam si reus, qui pacisci noluerat, iudici Talionem imperanti non parebat, æstimata lite iudex hominem pecunie damnabat, Talio, inquit, Ildorus. est similitudo vindictæ, vt quis talia patiat, qualiter fecit. De Talione Athenienses legem habuerunt, & ante Romanos & Athenienses Hebræi Poenæ grauitas improbos à maleficijs patrandis, & iniuria faciendâ deterret.

liij. Si os fregit aris sunt.

Similiter apud Agellium libro 20. cap. 1. habetur hæc lex & apud Iustinianum. Institus, de iniurijs, §. poena Cæcilius apud Agellium: Iniurias, inquit, atrociores, vt de osse fracto, non liberis modo, verum etiam feruis factas, impensore damno vindicauerunt. Iustinianus autem: Poena iniuriarum ex l. 12. Tabularum, propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os verò fractum, nummarie poenæ erant constitutæ, quasi in magna, veterum paupertate.

lv. Si in tuo alienum pecus pascatur, de pastu pecoris æstio esto.

Voluerunt Decemviri concordiam inter ciues tueri, & causas litium & controuersiarum præcidere ideoque hæc leuia in suis tabulas reulerunt. Hæc legitima actio de pastu pecoris tunc competebat, cum in meo tuæ pecudes meum aliquid depastæ essent.

lvj. Si quadrupes pauperiem fecerit: ei, cuius intererit in eum, qui dominus erit quadrupedis, æstio noxalis esto.

Extat hæc lex apud Vlpianum. l. 1. ff. si quadrup. paup. Voluit hæc lex, aut dari animal quod nocuit, & noxam commisit; aut æstimationem Noxæ offerri. Noxa, est ipsum delictum: Pauperies, dicitur damnū siue iniuria facientis datum. Animal enim iniuriam non facit, quadrupes verò, est animal non ferum & indomitum, sed in potestate, & cura hominis constitutum. Hanc legem Decemviri ex Solone sumpserunt: qui legem Atheniensibus tulit teste Plutarcho, ut canis, qui cuiquam nocuisset trunco quatuor pedum longitudine alligato dederetur.

lvij. *Ut qui alienas arbores iniuria cecidisset, in singulis arboribus viginti quinque laeret.*

Habetur hæc lex apud Plinium libro decimo octavo cap. 1.

De Furtis.

Qui noctu furtum faxit, aut interdū telo se defendit, ei domino cum clamore testificanti, occidere ius esto. Si neque noctu neque seculo deprendens prehendatur, virgibus castus, ei cui furtum fecit, addicitur. Servus verberibus affectus; de saxo deijcitur. Impubes arbitratus Praetoribus verberator.

Memorat hanc legem Agellius 20. cap. 2. & lib. 11. cap. 15. Extat in l. plebs. ff. de verb. signif.

Draco teste Agellio, furtum cuiuslibet modis supplicio capitis puniendum sanxit. Solon duplici poenam in fures constituit. Apud Aegyptios, furta omnia impunita fuerunt; apud Lacedæmonios verò ius & usus furandi fuit, non ob turpia lucra, neque ad sumptum libidini præbendum, sed ad exercitationem & disciplinam rei bellicæ.

lix. *Si adorat furtum, quod nec manifestum erit, duplicationem luito.*

Extat apud Aegellium libro 11. cap. 15.

Adorare apud antiquos, idem erat quod agere, teste Festo.

lx. *Furta per lancem, liciumque concepta, sicut manifestata vindicantur.*

Apud Agellium, eodem libro; & capite præfatio. Quæ sint furta per lancem, liciumque concepta, explicat Alexander lib. 6. Genialium dierum, cap. 10. ubi ait, ea esse cum fures in alienas penetrabant ædes, & licium ferebant, quo furta alligarent, & lancem præ oculis, ne innotescerent. Alij verò explicant sic: Fures quidam licio se accingebant, ut expeditores essent ad quaerendum quæ furari volebant, & lancem oculis apponebant, ut foeminas detererent. Et hæc furta dicebantur per lancem & licium concepta. Obscura sunt verba; & licet apud Agellium legantur, ea tamen Agellius non explicuit.

lxj. *Is, cuius ope, consilio furtum factum erit, duplici actione tenetur. Si servus furtum faxit noxamve nocuit, sciente etiam domino, servi nomine actio esto: Dominus servi nomine non tenetur. De furto pacifici licium esto.*

Prima pars huius legis extat apud Labeonem Iurisconsultum in l. Sæpe §. vi. ff. de verb. signif.

lxij. *Frugem aratro quæstiam, furtim vultu si parerit, secueritve pubes suspensus Cereris vesator, impubes verberator, noxamve duplicationem præfatio.*

Descripta est lex ex Plinio lib. 18. cap. 3. consti-

tuit poenam in eos, qui alienas fruges depauperant, aut demersissent.

lxij. *Tignum iunctum adibus, vineæque concopes ne luito.*

Qui illud iunxit, Domino duplam præstato.

Extat apud Festum in voce Tignum. Extat etiam apud Caium in l. adeo. ff. de acquiren. rerū domi. & apud Vlpianum in l. 1. ff. de signo iuncto. Et apud Iustinianum in l. de rerum diuisio. §. cum in suo. Tigni nomine, ut aiunt Vlpianus & Caius locis citatis intelligitur omnis materia, ex qua ædificium constat etiam tegula, lapis, testa, calx, arena.

Legis sententia est: Ne quis alicuius alicuius tignum, hoc est, ligna camenta, & alia, ex quibus ædificium constat, suis adibus iungeret, invito eo, cuius tignum esset: Ne quis item quæ sunt necessaria alicui ad vineam alteri surripit, atque iusmodi sunt pedamenta, pericia, & quæ sunt generis eiusdem.

lxiii. *Ne quis vincatio seniore amplius exercet.*

Varie erant vsuræ species apud Romanos. Summa usura, quæ & usura centesima, & as vulari dicebatur, erat, cum pars sortis centesimæ singulis mensibus pendebatur; id est, cum de centum aureis singulis mensibus, unus & singulis annis duodecim soluebantur.

Usura de iure dicebatur, cum singulis annis in centenos vndeim pendebatur, Dextrans, cum decem: Dōdrans, cum novem: Bes, cum octo: Septunx, cum septemsemis, cum sex: Quincunx, cum quinque: Triens, cum quatuor: Quadrans, cum tres: Sextans, cum duo: Vnciaris, cum unus pendebatur, & de hac loquitur lex.

lxv. *Iurisurandi ad fidem adstringendam præcipua vis esto.*

Cicero lib. 3. de Officijs: Nullum, inquit, vinculum ad stringendam fidem iurando maius nostris artibus esse voluerunt. Id iudicant leges. Tabularum.

Cap. LXIV.

Leges Romanorum à diuersis Magistratibus lata.

Præter leges à Regibus latas, & præter leges à Tabularum, quas Decemviri ex Græcis legibus descripsit, dederunt, fuerunt & alie leges à diuersis Magistratibus institutæ; quarum quædam ad ius sacrum pertinebant: cuiusmodi fuerunt lex Sulpitia, Sempronja; lex Papiria de Templis, & aris dedicandis & consecrandis; Horrensa, de Nondinis, Publicia, de Cereis; Cornelia, de Ferijs; Licinia, Roscia; Iulia de ludis, de spectaculis: de locis siue sedibus ordinum in spectaculis: Cornelia de sumptibus funerum: Sextia Licinia de Sacerdotibus: Ogulnia de auguribus & pontificibus: Manlia de Triumviris Epulonum: Clodia de sacerdotijs: Papia de virginibus Vestalibus.

Alie leges fuerunt de ciuitate, & iure publico ciuitatis Romanorum, qualis erat Valeria, ut esset provocatio Magistratum ad Populum. Ne quis vllū Magistratū sine provocacione crearet, & qui creasset, iure posset occidi, neve ea cædes capitalis noxia haberetur. Portia, ne quis Magistratus ciuem Romanum virgis cæderet, necaretve: sed dampnato exilium permitteret: cum

antea